

**СРОДКІ ФАРМІРАВАННЯ МОЎНАЙ
КАМПЕТЭНЦЫІ БУДУЧЫХ ПЕДАГОГАЎ СІСТЭМЫ
ДАШКОЛЬНАЙ АДУКАЦЫІ**

**MEANS OF FORMATION OF LANGUAGE
COMPETENCE FUTURE TEACHERS OF THE PRESCHOOL
EDUCATION SYSTEM**

А. Г. Міхалевіч / A. Mikhalevich
Беларускі дзяржаўны педагагічны
універсітэт імя Максіма Танка,
Мінск, Рэспубліка Беларусь

У артыкуле разглядаецца сутнасць паняццяў «моўная культура» і «моўная кампетэнцыя». Паказаны асаблівасці фарміравання апошняй у будучых педагогаў устаноў дашкольнай адукацыі ў працэсе вывучэння фанетыкі, арфаэпіі, лексікалогіі і граматыкі сучаснай беларускай літаратурнай мовы на лекцыйных і практычных занятках па лінгвістычных дысцыплінах.

The article examines the essence of the concepts «language culture» and «language competence». Features of the formation of the latter in future teachers of preschool education institutions in the process of studying phonetics, orthography, lexicology and grammar of the modern Belarusian literary language in lectures and practical classes on linguistic disciplines are shown.

Ключавыя словы: арфаэпічная норма; граматычная норма; лексікалогія; моўная кампетэнцыя; прафесійная дзейнасць.

Keywords: orthoepic norm; grammatical norm; lexicology; language competence; professional activity.

Сучасныя ўстановы адукацыі, у тым ліку і дашкольнай, патрабуюць ад паспяховага педагога не толькі высокага прафесійнага ўзроўню, не толькі ўмення стварыць камфортны клімат у вучэбна-выхаваўчым працэсе, але і валодання высокім узроўнем моўнай культуры і моўнай кампетэнцыі. Пры гэтым у першую чаргу варта звярнуць увагу на сутнасць дадзеных паняццяў. Так, паняцце «моўная культура» як сацыяпедагагічны феномен можна разглядаць як магчымасць выкарыстоўваць разнастайныя маўленчыя сродкі ў розных сітуацыях зносінаў у адпаведнасці з мэтамі і зместам

апошніх для наладжвання ўзаемаразумення паміж дашкольнікамі і з дашкольнікамі, іх бацькамі і калегамі. Не менш важным кампанентам выступае і моўная кампетэнцыя, якая прадугледжвае фарміраванне не толькі і не столькі ведаў, уменняў і навыкаў будучых спецыялістаў, колькі умення рэалізаваць першыя ў практычнай прафесійнай дзейнасці (аб гэтым гл., напрыклад: 1). І вялікую ролю ў фарміраванні навыкаў згаданых аспектаў адыгрываюць, сярод іншых, лекцыйныя і практычныя заняткі па такіх лінгвістычных вучэбных дысцыплінах, як беларуская мова і беларуская мова (прафесійная лексіка). У выніку іх вывучэння студэнты – будучыя педагогі ўстаноў дашкольнай адукацыі – выпрацоўваюць і ўдасканальваюць навыкі граматычнага карыстання вуснай і пісьмовай мовамі, абумоўленыя правільнасцю, чысцінёй і лагічнасцю маўлення, узбагачаюць беларускамоўны лексічны запас, практыкуюцца ў напісанні дзелавых папер, каб здолець прымяняць атрыманыя веды ў прафесійнай дзейнасці і паўсядзённым жыцці, а таксама выходзяць у сабе павагу да духоўнай спадчыны беларускага народа, пачуццё патрыятызму і нацыянальнай самапавагі.

Фарміраванню моўнай кампетэнцыі будучых педагогаў устаноў дашкольнай адукацыі садзейнічаюць разнастайныя сродкі – асабліва лінгвістычны матэрыял, звязаны з адукацыйнай вобласцю «Развіццё маўлення і культура маўленчых зносін». Першасную ўвагу тут варта звярнуць на фанетыку і арфаэпію, каб, фарміруючы гукавую культуру маўлення, удасканаліць навык правільнага вымаўлення як асобных гукаў ці іх спалучэнняў, так і слоў ці сказаў. Працуючы ў дадзеным кірунку, студэнты вучацца вымаўляць правільна перш за ўсё спецыфічныя беларускамоўныя гукі: шчылінны [ў], які адпавядае рускамоўным [в] або [л] (параўн.: рус. правда, написал, желтый – бел. праўда, напісаў, жоўты); шчылінны (фрыкатыўны) гук [г], тады як у рускай мове ён выбухны і мае парны глухі варыянт не [х], а [к]; зацвярдзелыя зычныя [ж], [ш], [дж], [ч], [р], [ц]; афрыкаты (змычна-шчылінныя гукі [дж], [ч], [дз], [дз’], [ц], [ц’] і інш. Фарміраванню моўнай кампетэнцыі ў дадзеным кірунку будзе садзейнічаць і веданне студэнтамі беларускамоўных спецыфічных фанетычных працэсаў: акання (*рэкі* – *рака*, *вакны* – *акно*); якання (*мёд* – *мядок*, *лес* – *лясны*); пратэзы – прыстаўных галосных і зычных (бел. *імгла*, *восень*, *вуліца*, *Ганна*); дзекання

(сад – у садзе); цекання (хата – у хатце); падаўжэння зычных, якое перадаецца на пісьме пераважна дзвюма аднолькавымі літарамі (маззю, калоссе, стагаддзе, вецце, галллё, насеннне, падарожжа, мышшу, печчу) і інш.

Пры асваенні арфаэпічных норм сучаснай беларускай літаратурнай мовы асаблівы акцэнт варта таксама зрабіць на двух аспектах. З аднаго боку, гэта вымаўленне гукаў, абзначаных на пісьме галоснымі літарамі **і** (як гук [i] (пры[в'i]танне, [i]мпульс); [ы] (пед[ы]нстытут); [йі] (вераб' [йі]); [й] (дачка [й] сын)) і **е** **ў** прыназоўніку *без* і часціцы *не* ([н'э] хачу, [н'а]буду, [б'э]з мяне, [б'а]з дому). З другога боку, у спалучэннях зычных гукаў, улічваючы з'яву асіміляцыі, звонкі зычны перад глухім трэба вымаўляць як глухі (вокла[т]ка), глухі перад звонкім – як звонкі (ка[з']ба), свісцячы перад шыпячым – як шыпячы ([жс] Жэнем), шыпячы перад свісцячым – як свісцячы (вучы[с'ч']а). Надзвычай важнай тут выступае перадача ў вусным маўленні асіміляцыйнай мяккасці: вымаўленне спалучэння «цвёрды +мяккі зычны» як два мяккія гукі. Напрыклад: [з'б']іць, [с'п']ісаць.

Наступным сродкам фарміравання моўнай кампетэнцыі будучых педагогаў дашкольнай адукацыі выступаюць лексікалогія і фразеалогія беларускай мовы. Узбагачаючы слоўнікавы запас, студэнты асвойваюць семантыку фармальна тоесных і нятоесных у беларускай і рускай мовах лексічных адзінак. Да першых, напрыклад, варта аднесці словы тыпу *краска* ў значэнні 'кветка' (бел.) і 'фарба' (рус.); да другога – спецыфічныя беларускамоўныя найменні розных семантычных груп: назваў месяцаў, дзён тыдня, ягад, адзення, посуду, мэблі і г. д. (*студзень, сакавік; нядзеля; клубніцы, чарніцы; панчохі, спадніца, кашуля; келіх, патэльня; канапа, люстра*). Пры гэтым варта ўлічваць, што ў нязмушаным вусным маўленні пераважаюць словы мнагазначныя, якія ўжываюцца не толькі ў прамым, але і ў пераносным значэнні (параўн., напрыклад: *калючая кветка – калючы позірк; чалавек ідзе – час ідзе; асоба Купалы – чытаю Купалу*). Папоўніць слоўнікавы запас можна таксама і праз ужыванне сінонімаў (слоў, розных па гучанні і напісанні, але аднолькавых ці падобных па значэнні тыпу *сябар, таварыш*), антонімаў (слоў з супрацьлеглым значэннем, звычайна прыметнікаў і прыслоўяў: *добры – дрэнны, весела – сумна*), амонімаў, якія

пішуцца аднолькава, але маюць рознае значэнне (*бор 'хваёвы лес' – бор 'хімічны элемент'*) і паронімаў – блізкіх па гучанні і напісанні слоў з розным значэннем (*адрасат – адрасант, генеральны – генеральскі*).

Яшчэ адным сродкам фарміравання моўнай кампетэнцыі будучых перагогаў устаноў дашкольнай адукацыі выступае граматыка сучаснай беларускай мовы. І тут першасную ўвагу належыць звярнуць на марфалогію, аб'ектам вывучэння якой з'яўляецца сістэма часцін мовы, у прыватнасці самастойных іменных – назоўніка, прыметніка, лічэбніка і займенніка. Відавочна, што марфалагічныя нормы беларускай мовы прадугледжваюць перш за ўсё асваенне граматычных катэгорый назоўніка; таму студэнтам рэкамендуецца звярнуць увагу на несупадзенні лікавых і родавых форм у беларускай і рускай мовах (параўн.: бел. *ажыны, дзверы, крупы; залаты медаль, злы сабака*; рус. *ежевика, дверь, крупа; золотая медаль, злая собака*).

Па прычыне несупадзення роду і ліку некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах назіраюцца выпадкі інтэрферэнцыі (граматычна правільных форм у адной мове, але памылковай у другой) і ў адносінах да скланавых канчаткаў. У прыватнасці, большасць назоўнікаў першага скланення (а да яго адносяцца назоўнікі жаночага роду з канчаткамі *-а, -я* ў назоўным склоне адзіночнага ліку) у давальным і месным склонах адзіночнага ліку маюць канчатак у абедзвюх мовах пераважна *-е*: бел. *сцяне*, у *краіне*; рус. *стенѐ, в странѐ*. Але ў гэтых беларускамоўных назоўніках з асновай на заднеязычны г, к, х назіраецца чаргаванне згаданых гукаў з гукамі адпаведна [з'], [ц], [с']. Напрыклад: Д., М. (аб) кнізе, руцэ, рэспубліцы, страсе, прычым канчатак *-э* ўжываецца пасля зычнага пад націскам, не пад націскам жа – канчатак *-ы*. У месным склоне множнага ліку назоўнікі ў беларускай мове маюць канчаткі *-ах, -ях*, а ў рускай мове – адпаведна *-ам, -ям* (*па дамах, полях – по домам, полям*).

Студэнтам варта ўлічваць і асаблівасці ўтварэння прыналежных прыметнікаў. Калі ў беларускай мове яны ўтвораны ад назоўнікаў мужчынскага роду, то маюць суфіксы *-оў-* (*-ов-*), *-ёў-* (*-ёв-*), *-аў-* (*-ав-*), *-еў-* (*-ев-*), ад жаночага роду *-ын-* (*-ін-*) з магчымым чаргаваннем у аснове: *Васева машына, Пецеў камп'ютар, вавёрчыны*

арэхі, Вользін шытак. Адпаведна ў рускай мове гэта будуць граматычна правільныя формы *Васина машина, Петин компьютер, белкины орехи, Ольгина тетрадь.*

Пры асваенні граматычнага ладу беларускай мовы варта звярнуць увагу будучых педагогаў устаноў дашкольнай адукацыі і на сінтаксічныя адзінкі, веданне заканамернасцей афармлення якіх будзе, сярод іншага, садзейнічаць і развіццю звязнага маўлення. Вывучэнне асаблівасцей канструявання ў беларускай мове словазлучэнняў належыць праводзіць праз адпаведнае параўнанне з рускамоўнымі, і тут можны вылучыць тры тэндэнцыі: 1) беспрыназоўнікавая канструкцыя рускай мовы адпавядае прыназоўнікавай у беларускай (параўн.: *болеть гриппом – хварэць на грып*); 2) у абедзвюх мовах выкарыстоўваюцца прыназоўнікавыя канструкцыі, але пры залежным назоўніку (займенніку) ужываюцца розныя прыназоўнікі тыпу *выбрать по своему вкусу – выбраць на свой густ*; 3) у беспрыназоўнікавых канструкцыях блізкароднасных моў адметнасцю выступаюць розныя склонавыя канчаткі залежнага слова (напрыклад: *благодарить друга – дзякаваць сябру*).

Такім чынам, фарміраванне моўнай кампетэнцыі будучых педагогаў устаноў дашкольнай адукацыі набывае асаблівую актуальнасць у сувязі з узрастаннем ролі згаданых спецыялістаў у разнастайных відах дзейнасці сучаснага грамадства. Таму на першае месца тут ставіцца праблема асваення арфаэпічных, лексічных, граматычных і іншых норм сучаснай беларускай літаратурнай мовы, і асабліва часта праз параўнанне з адпаведнымі рускамоўнымі адзінкамі.

Спіс выкарыстаных першакрыніц

1. Жук, О. Л. Педагогическая подготовка студентов: компетентностный подход / О. Л. Жук. – Минск : РИВШ, 2009. – 336 с.